

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота
з економічної теорії

на тему:

*«Макроекономічний аналіз функціонування тіньового
сектору економіки(на прикладі України)»*

Студент 2 курсу групи ФСГ-21
Гаврилюк О.В.
напряму підготовки «Фінанси і кредит»

Керівник: к.е.н., Вірковська А.А.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____
Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2016

План

Вступ

- 1.Сутність тіньової економіки у сучасному світі.
- 2.Оцінка та аналіз масштабів тіньового сектору економіки України.
- 3.Шляхи подолання тіньового сектору вітчизняної економіки.

Висновки

Список використаної літератури

ВСТУП

Актуальність теми. Наявність в Україні такого соціально-економічного явища, як тіньова економіка, а також обсяги продукції і фінансових ресурсів, які обертаються в цій сфері, являють собою суттєву перешкоду забезпеченню сталого розвитку економіки. Значною проблемою є те, що переважна більшість операцій, які можна віднести до тіньових, можна здійснити в легальному нормативно-правовому полі, а доведення факту здійснення тіньової діяльності потребує значних зусиль органів державної влади.

Функціонування тіньового сектору економіки поряд з легальним призвело до значного скорочення в структурі доходів бюджету частки податкових надходжень, що поставило під загрозу виконання важливих державних програм. Унаслідок того, що обсяги тіньової економіки не можуть бути повноцінно враховані офіційною статистикою, розроблення спеціальних методів обліку і оцінок, а також обсягів недоїмки до бюджету, які дозволяють оцінити реальні масштаби операцій, є актуальним завданням сучасного етапу розвитку.

Сьогодні найперспективніший напрям розширення доходів – залучення тіньових оборотів до сфери легального бізнесу. Але всі намагання вирішити цю проблему, зокрема й за рахунок удосконалення системи оподаткування, упорядкування пільг, посилення контрольних функцій за збором податків, не дали очікуваних результатів. Тіньова економіка все ще займає провідні позиції.

У даній курсовій роботі розглядається суть і структура тіньової економіки, стан її в Україні, її соціально-економічні наслідки, роль, причини виникнення тіньової економіки та шляхи її регулювання.

При розробці державної економічної політики, при складанні статистичних звітів і прогнозів тіньову економіку не можна не враховувати - вона складає близько половини всієї економіки, а її вплив, як позитивний, так і негативний дуже великий.

Проте, законодавство України сприяє «відмиванню» грошових коштів кримінального походження. Частина положень не тільки не відповідає, але і

суперечить міжнародній практиці з цих питань. Деякі законодавчі акти України зобов'язують відповідальних посадових осіб інформувати правоохоронні органи про великомасштабні операції і надавати фінансово-господарські документи на вимогу правоохоронних органів, але ці норми носять декларативний характер або посилають до неіснуючого з цих питань чинного законодавства.

Очевидно, слід внести зміни в чинне законодавство, враховуючи власний і міжнародний досвід. Велике значення має міжнародна узгодженість в законодавстві і державному регулюванні економіки, оскільки часто суб'єкти тіньової економіки користуються відмінностями в законах країн для отримання доходу. Дуже важливою є узгодженість і всередині країни – між різними державними органами. Сумісні, цілеспрямовані і своєчасні дії забезпечать ефективність дій по детінізації економіки. Слід не просто легалізувати тіньову економіку, необхідно підвищити ефективність державного регулювання в цілому.

Об'єктом дослідження виступає тіньова економіка України, а **предметом** – вплив тіньового сектору на економіку країни.

Явище тіньової економіки та шляхи її запобігання розглянуто у працях таких вчених, як Ю.М. Ванькович, І.В. Горобінська, О. В. Засянська, І.Ю. Кондрат, Т.І. Корягіна, О.А. Кравченко, О.В. Приймак, В.М. Попович, О.О. Прутська, О.В. Турчинов, Е. Фейг, Ф. А. Шнайдер, О.В. Шарікова, Н.Ш. Шелудько. та ін..

Метою роботи є дослідження сутності тіньової економіки, її складових та причин виникнення, а також напрямів зменшення її рівня за сучасних умов.

У відповідності до мети роботи були поставлені наступні **завдання**:

- визначити сутність тіньової економіки, її причини;
- проаналізувати економічні проблеми тінізації української економіки;
- визначити перспективні шляхи зниження рівня тіньової економіки в

Україні з використанням досвіду зарубіжних країн.

1. СУТНІСТЬ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Уперше науковці звернули увагу на проблему тіньової економіки ще у 30-х роках ХХ ст., у час, коли на теренах економіки США панувала італійська мафія. Перші спроби аналізу тіньової економіки в СРСР були зроблені в 70–80-ті роки ХХ ст. у Науково-дослідному технологічному інституті побутового обслуговування, згодом – у Науково-дослідному економічному інституті при Держплані СРСР під керівництвом Т.І. Корягіної, [1, 45].

Перші спроби дослідження тіньової економіки в незалежній Україні були здійснені наприкінці 1994 р. у Національному інституті економічних програм НАН України, [1, 47].

Уперше визначення тіньової економіки запропонував американський науковець Е. Фейг, до якої він зарахував всю економічну діяльність, яка з будь-яких причин не враховується і не потрапляє до валового внутрішнього продукту (ВВП), [17, 149].

На думку вченого-юриста В.М. Поповича, тіньову економіку можна визначити, як стан розвитку кризових, криміногенних процесів в економіці, коли доходи злочинного походження стали засобом скоєння нових, нерідко більш небезпечних злочинів, а отримані за рахунок їх скоєння доходи перестали бути споживчими, а трансформувались у базу відтворення незаконних капіталів і криміногенного потенціалу в усіх сферах цивільно-правових, організаційно-регулятивних і суспільно-економічних відносин, [11, с. 175].

Як соціально-економічне явище тіньова економіка властива усім економічним системам, отже, вона є невід'ємним їхнім атрибутом. Для її визначення у різних країнах наводиться ціла низка епітетів, а саме: неформальна, нелегальна, неофіційна, тіньова, сіра, паралельна, незадекларована, друга, непомітна, прихована. Доволі часто на різних мовах вона також звучить як «чорна» економіка. Тому в таблиці 1.1 спробуємо проаналізувати думки різних авторів щодо означення «тіньової економіки».

Тракткування терміна «тіньова економіка» у літературних джерелах

№ з/п	Літературні джерела	Тракткування терміна «тіньова економіка» у літературних джерелах
1	Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. – К.: «АртЕК», 1995. – С. 32.	Тіньова економіка – це економічна діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, а також діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства
2	Попович В. М. Теорія детінізації економіки. – Ірпінь, 2001. – С. 175	Тіньова економіка – це такий стан розвитку кризових, криміногенних процесів в економіці, коли доходи злочинного походження стали засобом скоєння нових, нерідко більш небезпечних злочинів, а отримані за рахунок їх скоєння доходи перестали носити споживчий характер, а трансформувались у базу відтворення незаконних капіталів і криміногенного потенціалу в усіх сферах цивільно-правових, організаційно-регулятивних і суспільно-економічних відносин
3	Thomas J. (1999): Quantifying the black economy: “measurement without theory” yet again? The Economic journal, 109. – P.387.	Тіньова економіка включає ті види економічної діяльності, які не записані на національних дохідних рахунках
4	В. Тацій. Правові засоби детінізації	Тіньова економіка — це економічна діяльність, яка з якихось причин не враховується офіційною

	економіки // Вісник НАН України. – 2001. – №4.	статистикою і не потрапляє до валового національного продукту. Вона проявляється у сукупності нелегальних і псевдолегальних операцій, що забезпечують рух речей, прав, дій як у нелегальній, так і в легальній сферах економіки
5	Тіньова економіка Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії.	Тіньова економіка (англ. Black economy, Ghost economy, Shadow economy) — господарська діяльність, яка розвивається поза державним обліком та контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці.
6	Економічне зростання на засадах справедливості: Звіт про стан економіки України. – International Bank of Reconstruction and Development, 1999. – 191 с.	Тіньова економіка – це економічна діяльність, яка не відображається в обліку та звітності суб'єктів підприємницької діяльності, а також не враховується і не контролюється державними органами і (або) спрямована на отримання неконтрольованого державою доходу, шляхом порушення чинного законодавства, від якої держава не одержує податкових надходжень
7	Головач В. Аудит: теневая економіка // Деловая Украина. – 1996. – №43	Тіньова економіка – неконтрольоване суспільством виробництво, розподіл, обмін і споживання товарно-матеріальних цінностей і послуг; приховані від органів державного управління і суспільства соціально-економічні відносини між окремими громадянами, соціальними групами з використання майна в корисних особистих або групових інтересах

Отже, переконавшись у відсутності загальноприйнятого вихідного поняття, Ю. М. Ваньковичем було зроблено спробу узагальнити визначення поняття «тіньова економіка», з яким ми і погоджуємося, а саме: тіньова

економіка – це вид економічної діяльності, який статистично не обліковується, приховується від держави та офіційно не зареєстрований і поділяється на такі складові, як неофіційна економіка, підпільна економіка та фіктивна економіка,

[1, с.46].

Для того, щоб визначити сутність тіньової економіки, потрібно виділити її складові. Е. Фейг виділяє дві основні складові тіньової економіки:

1) економічна діяльність, що є легальною, неприхованою, але й такою, що не підлягає оподаткуванню і не враховується офіційною статистикою;

2) протизаконна, свідомо приховувана економічна діяльність.

До першої складової тіньової економіки належить виробнича діяльність у домашніх господарствах, надання послуг на епізодичній основі, невеликі підробітки (догляд за дітьми, дохід, отримуваний від сільського господарства, виконання ремонтів власними силами тощо). Ця діяльність не враховується під час визначення обсягу валового національного доходу. Цей сектор Е. Фейг та інші науковці назвали «неформальною економікою».

До другої складової Е. Фейг включає заборонену в державі економічну діяльність, кримінальні діяння, а також усі інші види діяльності, які повинні враховуватись і контролюватись державою, однак суб'єкти такої діяльності свідомо її приховують для ухилення від оподаткування або в інших протиправних цілях. Цю складову доволі часто називають «підпільною економікою», [17, с. 46].

Подібну структуру тіньової економіки надає й економіст Сполучених Штатів Америки Д. Блейдс, а саме:

1) виробництво цілком легальної продукції, що приховується від влади з метою несплати податків;

2) виробництво товарів чи надання послуг, які заборонені законом;

3) приховування доходів у їх натуральній формі.

На думку Д. Блейдса, саме ухиляння від сплати податків від незабороненої економічної діяльності робить найбільший внесок в обсяг

тіньової економіки. Він запропонував включити обсяги незаконної діяльності у систему національних рахунків, [14, с. 53].

Проте, варто було б удосконалити розподіл тіньової економіки на зони (складові), а саме на такі, як це показано на рисунку 1.1.

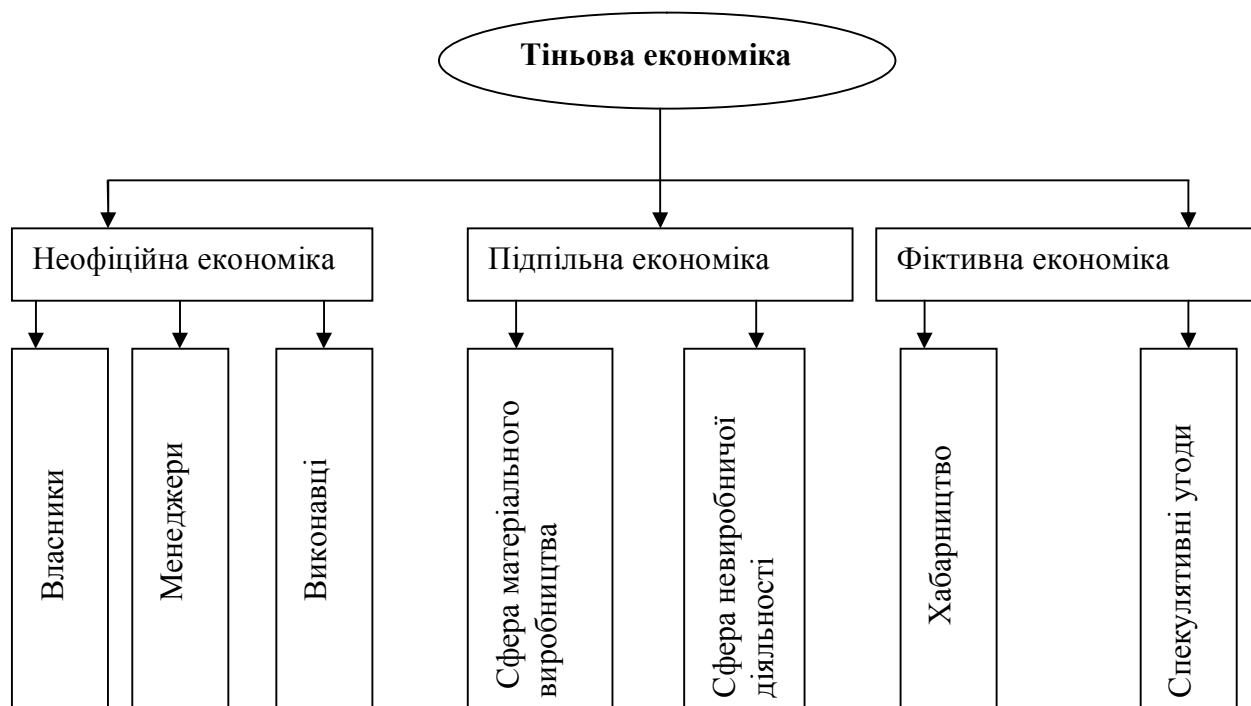

Рис. 1.1 Розподіл тіньової економіки на складники (зони), [1, с. 56]

А тепер охарактеризуємо кожну з них:

1) неофіційна економіка – легальні види економічної діяльності, але відображення її обсягів у офіційній статистиці не повністю, цим самим часткове ухиляння від сплати податків повною мірою. На думку автора її варто поділити на підскладники з вищої ланки управління до нижчої, а саме: власники, акціонери, менеджери, виконавці. Адже фіксування обсягів виробленої продукції чи наданих послуг відбувається на різних рівнях управління, тому "заслуги" у недоплаті податків можна зафіксувати залежно від рівня управління.

2) підпільна економіка – сфера матеріального виробництва та сфера невиробничої діяльності, тобто усі заборонені законом види економічної діяльності, а саме: наркобізнес, проституція, торгівля зброєю, людьми та людськими органами тощо;

3) фіктивна економіка – хабарництво, спекулятивні угоди та інші види шахрайства, пов'язані з отриманням та передачею грошей, [1, с. 63].

Запропоновано виділити фіктивну економіку окремим складником, хоч вона й по суті може бути складником підпільної економіки, оскільки вона набула досить широких масштабів за останні десятиріччя як в Україні, так і в світі.

Для того, щоб познайомитись з тіньовою діяльністю детальніше, потрібно здійснити більш розширену її класифікацію за основними її ознаками. До них можна віднести масштабність, масовість, тривалість здійснення, мотивацію тощо. Дана класифікація представлена в таблиці 1.2, [2, с. 76].

Таблиця 1.2

Класифікація тіньової економічної діяльності

Тіньова економічна діяльність	
Класифікаційна ознака	Складники класифікації
За масштабністю тіньової економічної діяльності	зовнішня
	внутрішня: загальнодержавна галузєва регіональна локальна
За кількістю осіб, що здійснюють тіньову економічну діяльність	одноосібна
	колективна
За мотивацією тіньової економічної діяльності	навмисна
	ненавмисна
За постійністю здійснення тіньової економічної діяльності	разова
	сезонна
	постійна
За тривалістю здійснення тіньової економічної діяльності	короткотермінова
	середньотермінова
	довготермінова

Залежно від стадії виробництва	постачальницька
	виробнича
	збутова

Основними сегментами тіньової економіки і механізмами одержання тіньових прибутків є:

- корупція;
- приховування реальних прибутків громадян, а також прибутків підприємств від оподаткування;
- ухилення від сплати податків;
- нелегальний експорт капіталів;
- незаконна приватизація державної власності;
- одержання тіньових прибутків шляхом схованого вилучення з обороту різниці між офіційними і реальними цінами на товари і послуги;
- дрібні розкрадання на державних акціонерних і колективних підприємствах
- нелегальні валютні і зовнішньоекономічні операції (контрабанда);
- випуск і реалізація невраховуваної продукції і надання невраховуваних послуг;
- кримінальні злочини (рекет, наркобізнес, проституція, розкрадання);
- фінансове шахрайство, [3, с. 79].

Основні причини, що сприяють посиленню і росту тіньового сектора економіки на сучасному етапі можна зобразити у вигляді схеми, представленої на рисунку 1.2.

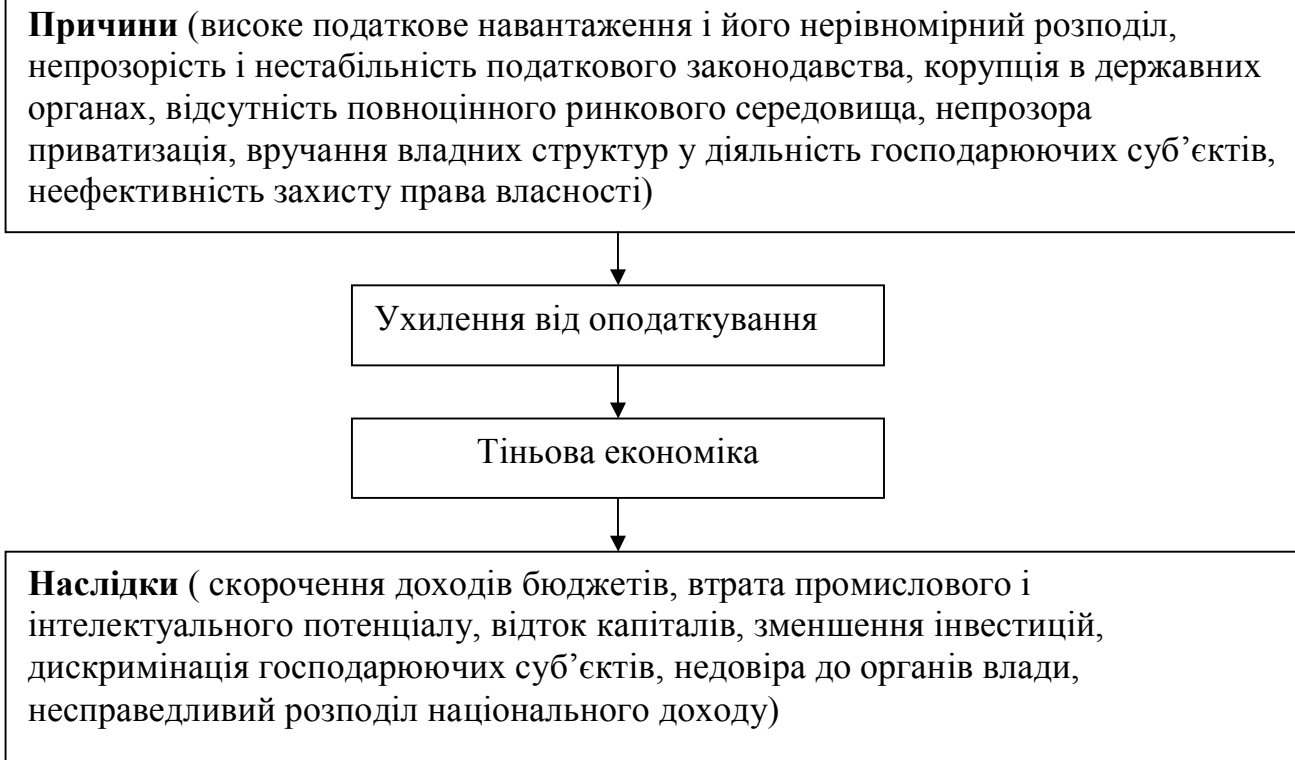

Рис. 1.2. Причини, що сприяють посиленню і росту тіньового сектора економіки на сучасному етапі та наслідки його функціонування, [3, с. 82]

Отож, серед головних причин існування тіньової економіки в Україні варто назвати:

- надмірне податкове навантаження та нерівномірний його розподіл на платників податків, низький рівень податкової дисципліни, значна кількість пільг, яка зменшує кількість платників податків;
- недосконалість, невідповідність до реалій життя чинного податкового законодавства;
- надмірне регулювання підприємницької діяльності, відсутність адекватних до ринкових умов “правил гри” для підприємців внаслідок лобіювання під час законодавчого процесу корпоративних інтересів окремих представників впливових промислово-фінансових груп;
- інтенсивне “вливання” в офіційний сектор грошової маси з суто кримінальним походженням, зокрема й через ухилення від оподаткування як один з найголовніших сегментів тінізації капіталу. високий рівень корупції та некомпетентність державних службовців (корупція є одним з головних чинників, який впливає на розвиток України та залишається одним з

найбільших перепон на шляху її інтеграції до світового співтовариства), [12, с. 165].

- нестабільність інвестиційного та підприємницького клімату (про це свідчить зниження індексу економічної свободи України у рейтингу, який складає американська неурядова організація "The Heritage Foundation". За рейтингом 2014 р., Україна посіла 155 місце зі 178 країн);
- недостатній захист інвесторів (відповідно до рейтингу "Doing business 2014" Україна посіла серед 189 країни такі місця за складовими індексу: за реєстрацією власності – 97; за захистом інвесторів – 128; за легкістю отримання дозволу на будівництво – 41; за податковим тягарем – 164 місце);
- нестабільне політичне середовище та ін., [5, с. 78].

З'ясувавши основні причини виникнення тіньової економіки, варто розглянути, її вплив на економіку країни в цілому, а також виділити позитивні та негативні наслідки існування тіньового сектору.

Вольф Шефер стверджує, що тіньова економіка за допустимого рівня чинить не лише негативний, але й позитивний ефект.: "тіньовий сектор можна класифікувати як ринкову систему, в якій майже без тертя здійснюється координація попиту і пропозиції". Тіньова економіка, що зростає створює нові можливості для зайнятості, причому не тільки тіньової, оскільки цей сектор потребує продуктивних товарів легального сектора (матеріали, послуги), у галузях тіньової економіки з'являються інновації, які підвищують суспільний добробут, тіньова економіка може амортизувати потрясіння офіційної економіки, сприяючи стабільності системи загалом.

Про позитивні ознаки тіньової економіки України розповіла Оксана Реміга, економіст Міжнародного центру перспективних досліджень в інтерв'ю газеті «Поступ», а саме: «Позитивом є те, що тіньова економічна діяльність – своєрідний засіб виживання в українських реаліях. Якщо говорити глобально, то тіньова економіка більш "легка на підйом", вона дуже швидко реагує на зміни в кон'юктурі. До того ж "перетікання" робочої сили в перспективніші галузі відбувається набагато швидше і простіше», [3, с. 98].

На думку Ю.М. Ваньковича, до позитивів тіньової економіки також можна віднести:

1) нагромадження капіталу. Оскільки в тіньовій економіці кошти обертаються набагато швидше, то й відтворюються вони також швидко. Хоч капітал буває доволі сумнівного походження, але ж в подальшому його можна використати на легальний бізнес;

2) додаткові робочі місця. Так, люди одержують зарплату «в конвертах», але вони мають змогу працювати, заробляти кошти для того, щоб забезпечити себе, хоч і держава недоотримує податків, а працівники не набувають трудового стажу;

3) реалізація ідей. Враховуючи українське законодавство, можна сказати, що в нас доволі важко реалізувати свою ідею цілком легально, або інколи надто довго потрібно ходити по багатьох інстанціях і збирати усі можливі довідки, а тіньова економіка дозволяє реалізувати ці ідеї, хоч і не зовсім легально;

4) формування механізмів підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Наприклад, колекторські фірми: законів немає, а вони діють і вирішують важливу проблему з виплати кредитів;

5) виробництво стратегічних та імпортозамінних товарів та послуг, [1, с. 157].

Проте в тіньовій економіці все таки більше негативних аспектів, а які саме, показано в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Негативні аспекти тіньової економіки, [1, с. 67]

Економічні	Соціальні	Політичні
Зменшення обсягів податків	Видача зарплати в конвертах	Складність управління економікою країни
Сумбурність та нерегульованість розвитку економіки	Зменшення обсягів пенсійного забезпечення	

Зниження інвестиційної привабливості національної економіки	Неможливість сформувати ефективну систему охорони здоров'я	Створення негативного іміджу держави
Неможливість використання тіньових коштів в екстрених цілях (під час фінансово-економічної кризи, стихійного лиха, введення надзвичайного стану)	Втрата довіри громадян до органів державного управління	

Тіньова економіка чинить значний негативний вплив на всі соціально-економічні процеси, які відбуваються в суспільстві. Без урахування тіньової економіки не можливо здійснити економічний аналіз на макро- і мікро- рівнях, ухвалити ефективні управлінські та законодавчі рішення. Поширення тіньової економіки веде до різкого зниження ефективності державної політики, утруднення, а подекуди – й неможливості регулювання економіки ринковими методами, із застосуванням інструментів грошово-кредитної й податкової політики, [5, с. 143].

У значній мірі зростання тіньової економіки пов'язане з об'єктивною реакцією підприємств і населення на нездатність держави ефективно управляти економічними процесами із необхідністю компенсувати неофіційною індивідуальною діяльністю обвальне падіння рівня соціального захисту, [6, с. 97].

Слід відзначити, що правопорушення у сфері оподаткування охоплюють всі види фінансово-господарської діяльності і характерні не тільки для комерційних, але й для державних підприємств. При чому для досягнення злочинної мети використовуються помилки та недоліки в роботі законодавчих та контролюючих державних органів. Наприклад, створення та функціонування фіктивних підприємств для обслуговування недобросовісних платників податків з метою приховування об'єкту оподаткування шляхом

прийняття на себе їх податкових зобов'язань. Подібна ситуація спостерігається і в сфері здійснення бартерних операцій, в результаті яких створюються надлишки, які списуються через інші рахунки бухгалтерського обліку або відображаються як предмет проведених бартерних операцій. Деякі підприємці здійснюють підприємницьку діяльність без державної реєстрації так званий нелегальний бізнес, який широко використовується в торгівлі алкогольними напоями аудіо та відеопродукцією, комп'ютерними технологіями та інше, що спричиняє значну шкоду фіскальній політиці держави. Великі збитки завдаються і нелегальним ввезенням та реалізацією підакцизних товарів.

За даними Університету Іоганна Кеплера з австрійського міста Лінц, обсяг тіньової економіки в Європі перевищує 2 трлн євро. Розмах тіньового ринку різний у різних країнах - від 7-8% ВВП в Австрії та Швейцарії до значних 30% і більше в низці країн Центральної та Східної Європи. Уряди всіх без винятку країн докладають зусиль для скорочення обсягу "неофіційного" ринку, але з цілої низки причин, це завдання виявляється винятково складним для виконання.

У низці країн Європи відхід у тінь стимульований не тільки небажанням платити податки в казну, а й спробою уникнути дотримання численних вимог і норм запропонованих державою для офіційної діяльності - необхідності платити мінімальну зарплату працівникам або витратитися на дорогі засоби забезпечення безпеки праці.

Останнім часом відхід "в тінь" для багатьох у Європі став вимушеним кроком, викликаним прагненням зберегти свій бізнес і капітал в умовах наростаючої кризи..

У різних країнах в межах Європейського континенту історія і традиції виникнення та розвитку неофіційної економіки розрізняються досить значно. Так в найбільших економіках ЄС - у Німеччині та Франції - на тіньовий сектор припадає близько однієї восьмої офіційного ВВП країни. У менш економічно розвинених країнах, таких як Болгарія, Естонія чи Литва, в тіні може перебувати до третини всієї економічної активності.

Вчені австрійського університету з'ясували, і це не стало сюрпризом, що найбільший розмах, з усіх країн Єврозони, тіньова економіка має в Болгарії. У 2013 році тіньовий сектор цієї країни складає близько 32% від річного ВВП.

На другому і третьому місцях Румунія і Хорватія, їх тіньовий сектор становить 30% від річного ВВП.

Відразу за лідерами йдуть Литва і Естонія і тіньовий сектор в цих країнах становить близько 29% ВВП. Рівень тонізації на Кіпрі дорівнює 26% ВВП.

Слідом за цими країнами йде Греція. Незважаючи на те, що ця країна встигла прославитися своїми широкими можливостями відходу від офіційного оподаткування, жорстока криза, що вразила економіку Греції, не оминула й тіньовиків. Цей сектор на 2013 рік становить 23,7%.

Далі йде Італія. Розмір італійської прихованої економіки еквівалентний 22% офіційного ВВП країни. На 3 % від Італії відстають Іспанія і Португалія, тіньова економіка яких становить близько 19% загального ВВП.

Тіньові процеси, які відбуваються в Іспанії, є добре помітними для всього світу. Адже, не є таємницею, що високий рівень безробіття в країні (удвічі вищий від середнього європейського рівня) це фікція. Сотні тисяч людей претендують на допомогу по безробіттю, коли вони насправді мають якусь роботу, мільйони не зареєстровані як наймані працівники, а це означає, що ані вони, ані їхні роботодавці не сплачують внески на соціальне страхування. Одним з доказів, кажуть працедавці, є те, що, коли рівень безробіття знизився до 8,5% у 2012-2013 роках, вони не могли знайти працівників, щоб взяти до себе на роботу. Однак ця цифра, недавній іспанський мінімум, достатньо висока, щоб вона була пов'язана з глибоким економічним спадом у будь-якій іншій промислово розвиненій країні.

Мадрид хотів би радикально скоротити рівень безробіття. Але міністри не хочуть робити цього, відкрито засуджуючи іспанців, як шахраїв, чи ставлячи під сумнів власну статистику, як ненадійну, тому що це може ще більше підірвати репутацію країни.

Натомість, уряд розпочав кампанію проти прихованої економіки. У січні, цього року, він схвалив закон, який стрімко збільшить штрафи за порушення

обов'язку соціального страхування найманих працівників, з метою "боротьби у надзвичайний і терміновий спосіб з явищем незаконної зайнятості", як заявило міністерство праці.

Набагато більш комфортно себе почувають країни з високим рівнем економічного розвитку. Однак, і вони не позбавлені дуже помітної за розмірами тіньової складової економічної активності. Так, Німеччина має досить стабільний за розмірами тіньовий сектор, обсяги якого становили 13,7% ВВП в 2013 році. Це дещо нижче, ніж у минулому, коли було - 13,9%. Враховуючи значний обсяг ВВП Німеччини в абсолютному вимірі, неважко уявити собі, що ці майже 14% становлять досить значну суму.

Однак, у своєму рейтингу австрійські вчені оперують відносними одиницями - відсотком від ВВП. І за цим показником слідом за Німеччиною йде Ірландія. На відміну від своїх побратимів по нещастю - Греції і Португалії - які також отримали значну економічну допомогу від ЄС, тіньова економіка Ірландії помітно скромніша за масштабом - в 2014 році вона становила 13% ВВП.

Дещо зріс в 2014 році тіньовий сектор економіки Великобританії. За розрахунками, він збільшився з 10,7% - у 2013, до 11% у 2014 році, [12, с. 89].

Так виглядає ситуація з тіньовою економікою в Європі. Щоб краще уявляти собі становище з неофіційною економічною діяльністю в ЄС і в євроні, зокрема, є сенс порівняти європейські цифри з показниками найбільш розвинених економік світу, в яких також існує надійна система підрахунків всього, що виробляється і продається в тіні.

І тут ми бачимо, що, наприклад, в Японії і США, тіньовий сектор має помітно менші масштаби. У Японії в 2014 році він становить лише 8,9% ВВП. У США тіньова економіка ще менше - в 2014 році вона скоротилася до 7%. Показник 2013 року був 7,2%.

Серед країн-представників Європейського континенту найменший рівень тінізації мають Австрія та Швейцарія, 8,1% та 7,8% відповідно.

Середній рівень тінізації в країнах ЄС з початку 2014 року становить 17%. Найбільше псує статистику Єврозони такі країни, як

Болгарія, Румунія, Хорватія, Литва, Естонія. Не більш дисциплінованими державами ЄС виявилися Греція і Кіпр, тут у тіні знаходиться приблизно чверть від розміру офіційної економіки. Згідно з дослідженнями професора Ф. Шнайдера, через фінансову кризу найбільший приріст тіньового сектора відбувся в Ірландії – на 0,9% і становить 13% від офіційного ВВП, а в таких країнах, як Іспанія, Португалія і Великобританія, тіньовий сектор збільшився на 0,8%, [11, с. 75].

Обсяги тінізації світової економіки, ми можемо побачити на рисунку 1.3.

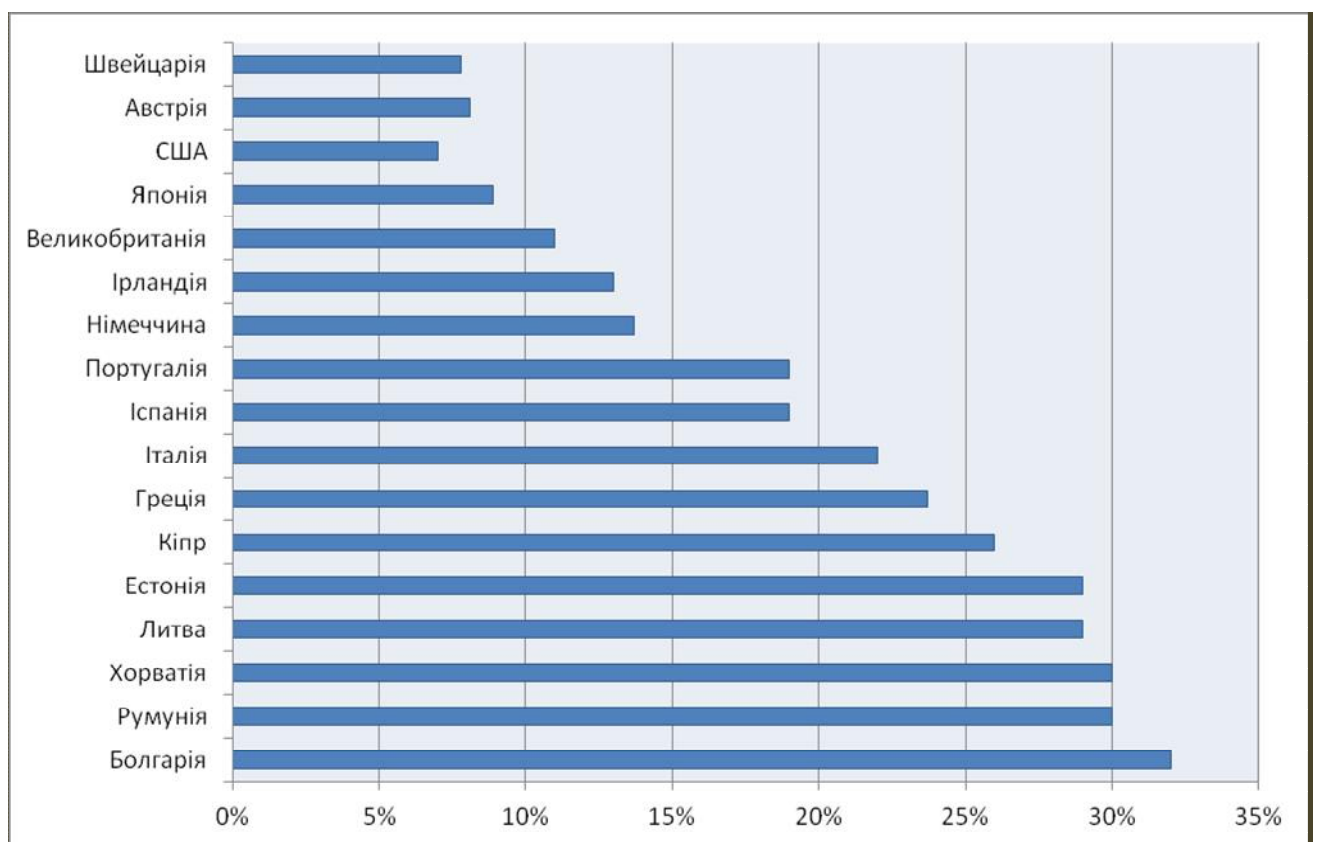

Рис. 1.3. Рівень тінізації світової економіки в 2014 році

Попри звучання таких слів, як підпільна, неформальна, тіньова, сіра, прихована економіка, очевидно, не є аж такою поганою. Жести доброзичливості – наприклад, взаємні послуги для сусідів – можуть бути приховані від статистиків, але також цілком законними. Прихована економіка також дає змогу важливій діяльності обійти бюрократію, яка її придушує, зокрема, зайві ліцензії. Без такої діяльності, чимало суспільств були б

біднішими і не могли б отримувати вигоду від зароблених грошей, які, зазвичай, витрачають в офіційному секторі економіки.

Звичайно, велика частина прихованої економіки несе також корупцію, є небезпечною, незаконною і не має суспільно важливого значення. Оскільки у прихованій економіці є й добрі, і погані елементи, політики та економісти повинні знати її розмір та структуру. За визначенням, однак, прихована економіка прагне уникнути викриття і вимірювання. Це створило нішеву галузь, що займається вгадуванням її розміру, але практично немає згоди ані щодо найкращих методів її вимірювання, ані результатів, [8, с. 65].

Деякі речі, проте, є відомими. У бідних країнах прихована економіка є більшою, ніж в багатих. Південна Європа має більший чорний ринок, ніж Північна. Він також є більшим у країнах, які мають численні обмеження, ніж у більш дерегульованих економіках. Але глибші дослідження пов'язані з труднощами. Більшість методів використовують вимірюваний замінник для оцінки "реальної" діяльності, а потім віднімають те, що було офіційно виміряно, а залишок вважають розміром прихованої економіки.

Найпоширенішими методами протидії тіньовій діяльності в розвинених країнах (США, Велика Британія, Канада, Австрія, Німеччина, Франція) є формування правового забезпечення й створення відповідних органів контролю для впровадження заходів спрощення процедур сплати податків і ліквідації причин, що змушують підприємців переводити свій бізнес у "тінь".

Податкові системи розвинених країн світу базуються на кількох загальних пріоритетах:

- максимальне спрощення процедури сплати податків;
- зменшення адміністративного тиску на підприємства;
- спрощення процедур регулювання підприємницької діяльності;
- підвищення рівня мінімального неоподаткованого доходу та зменшення податкового тиску, [16, с. 98].

Слід зазначити, що в деяких країнах поряд із названими заходами для збільшення надходжень до бюджету та зменшення рівня тіньової економіки застосовують практику амністії нелегального капіталу, а боротьба з тіньовою

економікою здійснюється за участю неурядових і громадських структур.

2. ОЦІНКА ТА АНАЛІЗ МАСШТАБІВ ТІНЬОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Організована злочинність прагне усіма можливими заходами максимізувати власні прибутки, при мінімізації власних ризиків. Головним джерелом злочинних доходів у країнах з перехідною, і відповідно, з нестабільною економікою є тіньова економіка та економічна злочинність. Надзвичайно високий рівень тіньової економіки в Україні (за різними оцінками 40%–55%) негативно впливає на становище у системі світових господарських зв'язків, суттєво знижує її конкурентоздатність на світових ринках капіталів через високу вірогідність потрапляння іноземних інвестицій у тіньовий сегмент економічного простору, як результат – країна стає привабливою для інвесторів, які є представниками тіньового транснаціонального капіталу. За даними Світового банку, у сфері світової тіньової економіки щорічно виробляється товарів та надається послуг на 8–10 трлн дол. США.

Тіньовим сектором економіки України щорічно через кореспондентські рахунки перераховувалось за межі нашої держави понад 63 млн. гривень, також проконвертовано на власну користь майже 3,3 млн. доларів США і понад 90 млрд. російських рублів. А суми щорічного ухилення від оподаткування досягають майже 5,7 млрд. гривень. Суперечливість, недосконалість, нестабільність законодавчої бази з поєднанням переважно фіскального характеру державної політики у сфері оподаткування є на сьогодні, одними з ключових чинників стрімкої тінізації економіки. Чинне податкове законодавство України ніяк не здійснює стимулювання суб'єктів господарювання до інвестування капіталів в легальний сектор економіки. За оцінками експертів, загальне податкове навантаження в Україні майже вдвічі перевищує цей показник в інших країнах та становить 70–80% від отриманого доходу без урахування навантаження на заробітну плату та собівартість продукції. Це стимулює приховування реальних обсягів економічної діяльності, виведення її у “тінь”. Обтяжливість податкової

системи України визначається, насамперед, нерівномірністю податкового навантаження, заплутаністю й нестабільністю податкового законодавства. Широка практика надання економічно не обґрунтованих пільг щодо податкових та інших обов'язкових платежів маскує занадто високий рівень податкового навантаження і зумовлює нерівномірність податкового тиску на різні групи суб'єктів господарської діяльності. Пільга в оподаткуванні – це мінімізація та/або звільнення від оподаткування певних суб'єктів підприємництва. Надання пільг має на меті стимулювати розвиток певних видів діяльності, галузей окремих підприємств та регіонів; регулювання цін з боку держави; забезпечення конкурентоспроможності стратегічно важливих з погляду держави товарів перед дешевшими та якіснішими імпортними товарами, [13, с. 98].

Недосконалість системи пільг в Україні полягає в тому, що вона не лише не стала достатньою мірою стимулом для розвитку тих напрямів підприємництва, які цими пільгами користуються, але й створила нерівномірне податкове навантаження на суб'єктів господарювання. Труднощі податково-пільгового стимулювання в Україні зумовлюють необхідність зниження загальної кількості податкових пільг, що сприятиме формування справедливої податкової системи за рахунок вирівнювання податкового навантаження серед суб'єктів господарювання з одночасним зменшенням податкового тиску. Скорочення податкового навантаження є однією з передумов виходу з економічної кризи, підвищення ділової активності, детінізації економіки й активізації інвестиційної діяльності.

За даним опитувань, у середньому підприємства в Україні приховують близько 30% свого доходу. У податковому праві йдеться про дві форми несплати податків: податкове правопорушення й ухилення від оподаткування. Вітчизняна юриспруденція визначає податкові правопорушення як протиправні діяння або бездіяльність, що проявляються у невиконанні або неналежному виконанні обов'язків, порушення прав та законних інтересів учасників податкових правовідносин, за що передбачається юридична відповідальність. Основним фіскальним

правопорушенням у сфері оподаткування є ухилення від сплати податків, головним критерієм якого є навмисне порушення чинного податкового законодавства. Ухилення від сплати податків характеризується наявністю в платника податків чітко спрямованого умислу, корисливих мотивів і мети, що полягають у порушенні норм податкового законодавства, навмисному порушенні встановленого ст. 67 Конституції України обов'язку кожного громадянина сплачувати податки та інші збори в порядку і розмірах, встановлених чинним законодавством.

Серед інших причин, які сприяють підвищенню кількості правопорушень у сфері оподаткування та ускладнюють їх виявлення, в першу чергу, слід назвати надто велику кількість видів податків. Порівняно з країнами СНД - в Україні їх найбільше. Наступним важливим фактором, що спонукає платників ухилятися від сплати податків є надто високі ставки податків. Якщо зробити порівняльний аналіз ставок ПДВ в різних країнах, то отримаємо такі дані: у Німеччині основна ставка ПДВ становить 14%, а також діє також пільгова 7%, у Франції основна – 18,6%, знижена – 5,5%, в Італії основна – 9%, пільгова 4% і 0%, є ще дві підвищених – 19% і 38%. А в Україні застосовується досить висока ставка ПДВ (20%) майже в усіх операціях і це за умов, коли до витрат виробництва включаються нарахування, податки із заробітної плати, відрахування в органи соціального страхування та пенсійного забезпечення, а також до Фонду щодо здійснення заходів по ліквідації наслідків катастрофи на ЧАЕС та соціального захисту населення, Фонду зайнятості та комунальний податок, що призводить до подвійного оподаткування заробітної плати та збільшення суми ПДВ, [7, с. 254].

Як бачимо, в інших країнах світу, ставки ПДВ диференціюються залежно від суб'єкту та виду підприємницької діяльності. В Україні ж вони орієнтовані на підприємства, що займаються торговельно-закупівельною діяльністю, а специфіка інших підприємств, товарообіг яких значно нижчий, не враховується. Нерівне становище суб'єктів підприємницької діяльності призводить до того, що деякі з них просто неспроможні сплачувати занадто

високі для них ставки податків. Таке положення породжує вигідність несплати податку.

На сьогоднішній день розмір фінансових санкцій за приховування або заниження прибутку для оподаткування становить 30% суми до нарахованого податку. Облікова ж ставка НБУ значно перевищує діючий нині розмір фінансових санкцій. Таким чином, платник більше зацікавлений в свідомому порушенні норм чинного законодавства, ніж у залученні кредитних ресурсів для погашення податкової заборгованості. Наступним мабуть найголовнішим чинником, який сприяє латентності правопорушень у сфері оподаткування, є незадовільний рівень підготовки кадрів правоохоронних органів, на яких покладено обов'язок вести боротьбу з вказаними правопорушеннями. Більшість працівників цих служб не володіють в повному обсязі необхідною базою знань у сфері економіки, бухгалтерського обліку, оподаткування, права, що є однією з причин неспроможності у виявленні замаскованих правопорушень. Не слід забувати, що їм, як правило, протистоять висококваліфіковані спеціалісти. Слід відмітити також досить високий рівень корумпованості кадрів правоохоронних органів при здійсненні покладених на них обов'язків. Приходиться констатувати, що кількість фактів зловживання посадовим становищем з боку працівників ДПП залишається ще дуже високою.

Як бачимо проблема ухилень від сплати податків стоїть досить гостро, щоб не допустити ще більшого її ускладнення слід зосередитись на прийнятті першочергових заходів, [9, с. 56].

За останні п'ять років тіньовий сектор економіки не мав сталої тенденції розвитку. Так, за оцінками експертів у 2009 році рівень тінізації економіки становив 36%, в 2010 – 45%, в 2011 - 50%, в 2012 - 52,8%, а станом на 2013 рік рівень тінізації економіки становив 54,5% загального рівня ВВП. Тобто ми бачимо що лише за останніх п'ять років тіньовий сектор економіки України зріс на 18,5% і зростаюча тенденція все ще зберігається.

Представлені вище дані, можемо побачити на рисунку 2.1.

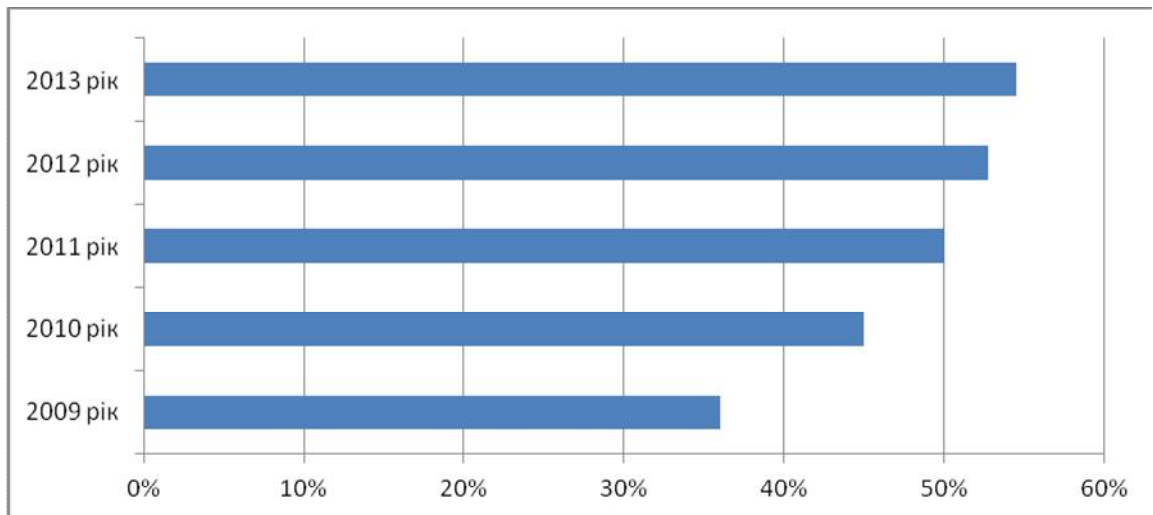

Рис. 2.1 Рівень тінізації економіки України (2009 – 2013 роки), [13, с. 76]

За оцінками експертів, тіньовий оборот в Україні найбільш поширений в торгівлі (80%), будівництві (66%), нерухомості (60%), гральному бізнесі (53%), громадському харчуванні (53%), засобах масової інформації (53%), транспорті та перевезеннях (46%). Корумпованими є також сфера поставок енергоносіїв, землевідводи, приватизація. Особливо небезпечні тіньові і корупційні ринки послуг і благ під державними вивісками. Мова йде про тіньовий внутрішній ринок судових, адміністративних, управлінських і господарських рішень, ринок керівних посад. Тут розставляють потрібних людей на пости у виконавчій владі, правоохоронних та фіскальних органах.

На рисунку 2.2 можемо побачити вище перераховані сфери діяльності, в яких тіньовий оборот найбільш присутній.

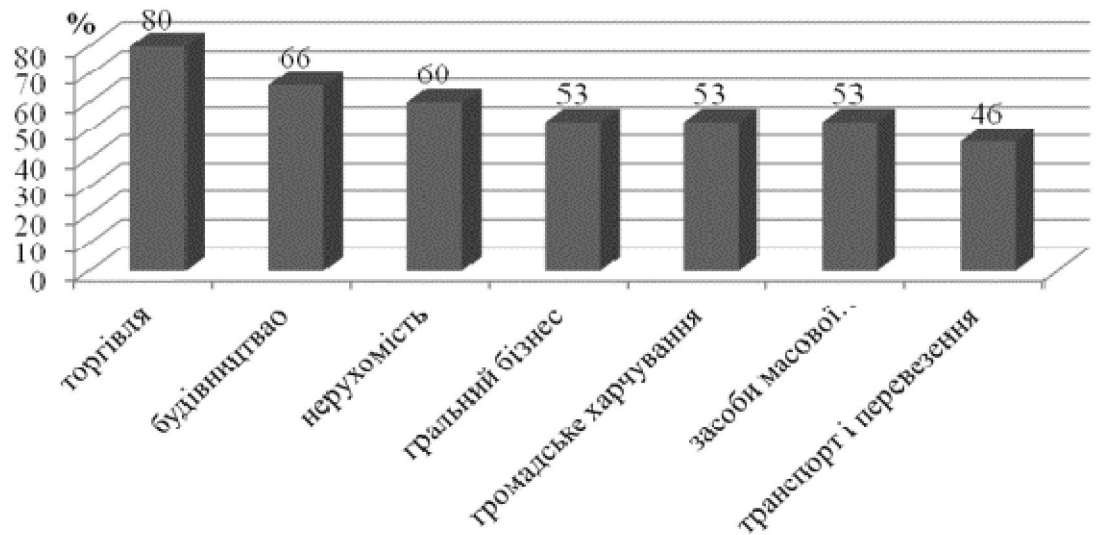

Рис. 2.2. Сфери діяльності тіньового обігу, [12, с. 97]

За даними НБУ, у тіньовому обігу знаходиться 3,65 млрд. грн., що перевищує 40% загальної грошової маси. Наявна банківська система активно використовується для вилучення коштів з легального обігу в тіньовий сектор економіки та ухилення від сплати податків. Лібералізація валютного ринку, розширення мережі кореспондентських відносин українських банків з нерезидентними банківськими установами та включення їх у систему електронних міжбанківських міжнародних розрахунків були використані для формування мережі підставних рахунків комерційних структур, що займаються незаконною конвертацією безготівкової гривні юридичних осіб різних форм власності у готівкову валюту, створення механізмів переказу резидентами України валютних коштів на неконтрольовані державою рахунки у закордонних банках під прикриттям зовнішньоекономічної діяльності. Невиваженість норм чинного законодавства дає змогу злочинним угрупованням безперешкодно і в масовому порядку створювати та реєструвати фіктивні підприємницькі структури, які надалі широко використовуються для розкрадань, ухилень від сплати податків, незаконного перетікання капіталу за кордон, приховування валютної виручки, маскуванню іншої протиправної діяльності. Проникаючи за рахунок злочинних капіталів у легальні схеми економічного обігу, представники криміналітету через підкуп, шантаж, лобіювання своїх корисливих інтересів вчиняють суттєвий негативний вплив на суспільно-економічні відносини,

правову та економічну політику держави та міждержавні відносини, [10, с. 76].

Потенціал тіньового економічного обороту капіталів набуває відтворювального характеру – стрімко зростає за рахунок зменшення обсягів легальних форм економічного обороту капіталів. Тіньові капітали продукують заміну легальних форм суспільно-економічних відносин на тіньові, що є передумовою виникнення та подальшого стрімкого прогресу такого феномена, як “тіньова економіка”.

3. ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ТІНЬОВОГО СЕКТОРУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ

Обмеження масштабів поширення тіньової економіки у довгостроковому періоді може відбутися лише за умов гармонізації суспільних відносин та усунення суперечностей економічної моделі, які порушують паритетність розвитку окремих сфер і сегментів ринку, суперечать інтересам суб'єктів господарювання. Провідну роль у цьому відіграє створення сприятливих умов для розвитку підприємницької активності.

Така політика має широкий спектр дій щодо усунення основних обмежень ділової активності в Україні як суто регуляторного, так і макроекономічного характеру. Тривалий економічний спад, який супроводжувався випереджаючими темпами скорочення інвестиційної активності, призвів до значного зниження конкурентоспроможності національних товаровиробників. Тому чи не основною перешкодою ефективній діяльності більшості українських підприємств у легальному правовому полі є їхня неспроможність випускати достатню кількість сучасної, конкурентоспроможної продукції, здатної задовольнити попит індивідуальних та виробничих споживачів. Відтак ключова роль у політиці розвитку підприємництва має належати заохоченню інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, [22, с. 50].

Враховуючи ситуацію, що склалася в нашій державі внаслідок затяжного дефіциту інвестиційних ресурсів та накопичення значних обсягів тіньових коштів, доцільним видається запровадження спеціального режиму "репатріації" тіньових капіталів незлочинного характеру. Важливою складовою такої політики є чітке розмежування капіталів кримінальних елементів і тіньовиків - господарників, а також врахування цього поділу у відповідних законодавчих і нормативних актах. Йдеться про те, що, за наявності у правоохоронних органів конкретної інформації про злочинне походження коштів, спроби їх легалізувати повинні переслідуватися у кримінальному порядку. Якщо кошти, отримані незаконним шляхом, не відносяться до зазначеної категорії злочинних

посягань, потрібно відмовитися від спроб встановити конкретні джерела їх походження за умови їх інвестування у виробничу сферу економіки держави на визначених умовах. Необхідно надати довічні гарантії власникам тіньових капіталів щодо непереслідування їх державою у будь-якому порядку за господарські порушення, скоєні до оголошення амністії.

Провідну роль у процесі детінізації економіки відіграє розвиток малого та середнього бізнесу. По-перше, саме через інвестиції у малі та середні підприємства можлива конверсія тіньових капіталів та залучення до економічного обороту готівкових заощаджень населення – потенційного ресурсу тіньових операцій. По-друге, розвиток малого та середнього бізнесу може суттєво збільшити пропозицію робочих місць і зменшити обсяги тіньової зайнятості. По-третє, підтримка малого та середнього бізнесу сприятиме розвитку конкурентного середовища та постачальницько-збутової інфраструктури, нерозвиненість яких є важливими чинниками тінізації економіки.

Водночас бачиться некоректним зосереджувати стимулювання підприємницької діяльності лише малого бізнесу. За збереження загальної фіскальної орієнтації економіки це означатиме посилення податкового тиску на великі підприємства. З огляду на те, що малий бізнес зосереджено переважно у сфері торгівлі та послуг, в той час як виробнича діяльність представлена здебільшого середніми та великими підприємствами, така політика видається небезпечною у стратегічній перспективі. Майбутня українська економічна модель має бути системою, в якій органічно поєднуються і співпрацюють підприємства різні за розмірами та формою власності, [14, с. 79].

Значного впливу на розвиток підприємницького клімату в країні завдаватиме послідовність політики детінізації. Зокрема запобігання тіньовим операціям у сфері виробництва створює передумови для спрямування виробленого офіційним шляхом продукту легальними каналами збуту.

До основних пріоритетів економічної стратегії в Україні, які сприятимуть детінізації української економіки у стратегічному вимірі через створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та інвестиційних процесів,

належать такі:

– податкове стимулювання інвестиційних процесів та спрощення доступу до цих стимуляторів за рахунок забезпечення прозорості процесів надання останніх.

Потрібно повністю або частково звільнити від податків прибуток, що реінвестується, та запровадити податкові канікули на час повернення підприємством інвестиційного кредиту (прибутки, за умови їх використання на повернення кредиту, не повинні обкладатися податком). Необхідно також запровадити суворий контроль за обсягом та результатами використання податкових пільг;

– розробка "бюджету розвитку" як програми концентрації й витрачання інвестиційних ресурсів з централізованих і децентралізованих джерел. Довгострокові пріоритети структурно-інвестиційної політики мають визначатися державою спільно з підприємцями за орієнтації не тільки і не стільки на поточні, скільки на перспективні конкурентні переваги національної економіки. Щодо інвестиційних проектів, офіційно зареєстрованих у рамках "бюджету розвитку", слід запровадити митні пільги та пільги щодо сплати ПДВ на конкретно визначений перелік товарів, які мають суто виробниче призначення або передбачені інвестиційним проектом;

– проведення відповідної селекційної та регулюючої політики приватизації з метою позбавлення останньої фіскальних функцій та сприяння утворенню ефективних власників. Має відбутися перехід до приватизації стратегічно важливих підприємств на підставі окремих законів, які передбачають комплекс приватизаційних зобов'язань, механізми приватизації та напрями використання надходжень від приватизації. Необхідно розробити та впровадити ефективний, прозорий та зрозумілий механізм контролю за виконанням інвестиційних та соціальних зобов'язань на приватизованих об'єктах. При цьому слід встановити жорсткий контроль над виконанням новими власниками приватизаційних зобов'язань, чіткі критерії та механізми скасування приватизаційних угод у разі їхнього недотримання;

– надання всебічної підтримки створенню промислово-фінансових груп з

наступним спрямуванням їх ресурсів на реалізацію довгострокових інвестиційних проектів та проектів, що вимагають значних обсягів інвестицій за рахунок корпоративного фінансування цих проектів вітчизняними та зарубіжними суб'єктами;

– запровадження з метою акумуляції інвестиційного потенціалу населення обов'язкового страхування приватного житла, транспортних засобів, громадянської відповідальності із законодавчим визначенням обмеженої кількості авторизованих для цих цілей страхових фондів із часткою державного капіталу та із забезпеченням диференційованого підходу до страхування з урахуванням майнового стану громадян. Необхідно також здійснювати розвиток фондів медичного, соціального, інших видів страхування, приватних або змішаної власності, із законодавчим забезпеченням гармонізації розміщення їхніх активів, перехресного володіння акціями, інших важелів фінансової стійкості;

– формування загальнонаціональної інформаційної мережі спеціальних інституцій, аудиторських, консалтингових фірм, яка могла б стати джерелом вірогідної інформації про інвестиційні можливості підприємств, галузей та регіонів, інвестиційні перспективи умови діяльності іноземних капіталів на території України, становище на ринках, виробничий потенціал українських підприємств, макроекономічну статистику, правове середовище тощо;

– створення цілісної структури збору та аналітичного опрацювання інформації щодо кон'юнктури на внутрішніх і зовнішніх ринках, прогнозування перспектив економічної динаміки та вироблення відповідних рекомендацій щодо раціональної поведінки органів державного управління та суб'єктів господарювання;

– надання правового та методичного сприяння заснуванню малих підприємств, складанню інвестиційних планів та програм, індивідуальній підприємницькій діяльності, іншим формам самостійного інвестування заощаджень та самозайнятості населення тощо, розвиток бізнес-інкубаторів, точкових територіально-виробничих зон, технопарків тощо;

– забезпечення створення дієвої системи інституту Уповноважених

Президента України з питань підприємництва для врегулювання спірних питань та усунення перешкод для розвитку підприємницької діяльності в регіонах України;

– створення за рахунок як державних, так і приватних інвестицій, в тому числі – іноземних, сприятливих умов для налагодження ділових контактів, належного рівня сервісу, будівництво бізнес-центрів, зокрема у невеликих містах – центрах регіонів, розвиток яких визначено як структурний пріоритет;

– забезпечення підвищення (безкоштовно для підприємств) кваліфікації керівних кадрів державних і приватних підприємств щодо основних положень сучасної теорії і практики менеджменту, бухгалтерського обліку, фінансового планування, управління персоналом, маркетингу тощо. Використати для цього мережу державних вищих освітніх закладів, [16, с. 504 – 507].

Потребує часткового реформування і податкова система України. А саме, потрібно:

- забезпечити стабільність податкового законодавства;
- суттєво спростити податкове законодавство;
- усунути дублювання одних податків іншими;
- чітко та вичерпно визначити всі елементи оподаткування;

закріпити принцип одноразовості податкового покарання та ін., [15, с. 87].

Стан і проблеми державної протидії тіньовій діяльності в Україні певною мірою визначаються позитивними зрушеннями, які здійснено під впливом внутрішніх чинників і під тиском світових організацій, що налагодили боротьбу на світовому фінансовому ринку з легалізацією злочинних доходів.

Щодо напрямів удосконалення економічного механізму державної протидії тіньовій діяльності, то формування економічного механізму на державному рівні, забезпечення виконання певних функцій його компонентів є головною запорукою успішної боротьби з тіньовою діяльністю. Основою економічного механізму є концепція легалізації тіньової економіки, складовими якої є концепція фінансової безпеки та концепція методології моніторингу відмивання брудних грошей, щорічні програми заходів боротьби з

тіньовою економікою, нормативно-правові, методичні й організаційні матеріали.

Тому правове регулювання тіньового сектору повинно бути орієнтовано на два основних напрями: боротьба з порушенням закону в органах державної влади; прийняття мір, що направлені на переведення в легальний сектор тіньового капіталу, [20, с. 241].

З цією метою потрібно:

- сформувати й укріпити інститути громадянського суспільства;
- реформувати систему управління;
- прийняти заходи, що спрямовані на розвиток соціальної відповідальності бізнесу;
- забезпечити більшу гласність і прозорість у висвітленні діяльності органів державної влади та ін.

Для припинення окремих тіньових схем і обмеження тіньової економіки пропонується також:

- передбачити формування спеціального реєстру та загального переліку декларацій із заявленими до відшкодування сумами ПДВ, які вважаються сумнівними. Ця інформація має передаватися від підрозділів оподаткування юридичних осіб до підрозділів обробки та ведення податкової звітності. Крім того, підрозділи оподаткування юридичних осіб після проведення попередніх перевірок повинні формувати реєстри платників, які заявили до відшкодування суми податку 100 тис. грн і більше, декларації яких не були відібрані як сумнівні;

- застосувати мінімальні ціни на високоліквідні імпортовані товари (у першу чергу підакцизні) для розрахунків і сплати податків. Варто також створити інститут представників митної та податкової служби в зарубіжних країнах для обміну інформацією про оподаткування зовнішньо-економічної діяльності українських суб'єктів підприємництва. Для контролю за обсягами й асортиментом товарів, що перетинають кордон, слід облаштувати митниці сучасними засобами контролю та обліку товаропотоків;

- запровадити моніторинг за внутріфірмовими цінами в межах холдингових компаній з метою недопущення реалізації тіньових сум (у тому числі і в межах транснаціональних корпорацій) з подальшим переведенням грошей за кордон. Конкретизація цієї пропозиції в роботі представлена для підприємств вугільної промисловості та сфери нафтопереробки. Потенційно моніторинг може бути запроваджений у будь-якій галузі, де є технологічна кооперація і створена холдингова компанія;

- увести систему регресивно-прогресивного оподаткування, що збільшується від зменшення бази оподаткування і, навпаки, знижується, якщо результати роботи підвищуються. За таких умов легалізація доходів буде супроводжуватися наповненням бюджету, [19, с. 89].

- Вирішення проблеми виведення економіки з тіньового в легальний сектор повинно базуватися на таких принципах:

- формування сприятливих умов для ведення підприємницької діяльності, що включає створення помірної стосовно суб'єктів малого бізнесу податкової політики, удосконалення правового регулювання у сфері відносин власності, контроль і забезпечення умов у зовнішньоекономічній сфері;

- різноманітне стимулювання розвитку системи безготівкових розрахунків у поєднанні з жорстким контролем та обмеженням на операції з готівковим оборотом; боротьба з легалізацією злочинних доходів;

- здійснення заходів щодо викорінення корупції в державному секторі.

Крім того, можливими шляхами вирішення проблеми тінізації в Україні є:

- 1) впровадження заходів, спрямованих на збільшення безготівкової частки грошей в економіці;

- 2) сплата авансових платежів підприємством за основними видами податків щоквартально, а скоригованих сум податків – у кінці року (прикладом може слугувати податкова система Чехії);

- 3) установлення дати початку податкового року за датою державної реєстрації корпорації. Таке нововведення створить більш сприятливі умови

роботи не тільки для підприємств, але й для податкових органів, адже це позбавить їх напливу звітностей підприємств наприкінці звітних періодів (з досвіду Канади);

4) передбачення можливості встановлення індивідуального графіка сплати податків для підприємств, що потрапили в складну фінансову ситуацію. За даних умов для підприємства розробляється індивідуальний план погашення податкових заборгованостей (досвід Австрії), [21, с. 123].

Для підвищення ефективності антикорупційної діяльності потрібно звести до мінімуму функції службовців із дозволу, особливо на регіональному та муніципальному рівнях.

ВИСНОВКИ

Отже, тіньова економіка являє собою сукупність суспільних відносин, які виникають у ході економічної діяльності, містять легальні та нелегальні, систематичні чи одиничні діяння юридичних і фізичних осіб, спрямовані на пряме чи опосередковане отримання доходу, іншої економічної вигоди, що не задекларовані для цілей оподаткування. З проблемою тіньової економіки стикаються всі країни світу, і наша держава не є винятком.

Виникнення і функціонування тіньової економіки в Україні обумовлене низкою політичних, економічних і соціальних причин, серед яких:

- 1) нестабільність податкової системи, завищені податкові ставки, що здійснюють значний тиск на суб'єктів господарювання;
- 2) низький рівень зарплати в державному секторі економіки, що знижує імідж державного службовця, і породжує корупцію в самих органах влади та місцевого самоврядування;
- 3) непрозора система приватизації державного майна;
- 4) відсутність повноцінного ринкового середовища, уповільнене здійснення економічних перетворень;
- 5) правова незахищеність суб'єктів господарювання від зловживань з боку посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування;
- 6) незбалансованість державної регуляторної політики та багато інших.

Все це створило сприятливі умови для отримання окремими групами населення надприбутків та завдання значних економічних збитків державі. Це призвело до послаблення державних функцій контролю та регулювання у багатьох галузях фінансово-господарської діяльності. На сьогодні тіньова економіка, по різних розрахунках, приносить прибуток (в різній формі) більше 10 мільйонам людей в Україні.

Тіньова економіка значно знижує ефективність макроекономічного регулювання економіки. Відсутність достовірних даних стосовно кількісних розмірів тіньової економіки не дозволяє ефективно планувати та реалізовувати

грошово-кредитну і бюджетно-податкову політику. Тому сьогодні досить актуальною є проблема оцінки масштабів тіньової економічної діяльності.

За оцінками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, у II півріччі 2014 року рівень тіньової економіки становив 45% від офіційного ВВП. За неофіційними – значно більше. Але і офіційний показник завищує допустимий рівень. Найпотужнішою галуззю залишається торгівля. Тут у першому півріччі „тінь” становила близько 80%. Аналогічний показник характеризує і вітчизняну будівельну галузь, серед наших тіньових лідерів також нерухомість. Однією з головних проблем залишається тіньова заробітна плата. Вона в багатьох випадках виплачується в конвертах і взагалі не враховується ніякою статистикою. Особливо загрозливою на сьогоднішній день є корупція, що тісно вкоренилася навіть у органах владних та силових структур місцевого та державного рівня.

Значна тінізація економічного обороту, недостатність державних зусиль щодо її подолання призводять до викривлення принципів громадянського суспільства, формують негативний імідж України у світі, стримують надходження в країну іноземних інвестицій, зменшують податкові надходження до державного та місцевого бюджетів, посилюють криміналізацію суспільства, не сприяють налагодженню торговельно-економічних стосунків українських підприємств із зарубіжними партнерами, стримують євроінтеграційні зусилля України. Все це об’єктивно зумовлює здійснення активних дій щодо детінізації економіки.

Детізація економіки – це цілісна система заходів, спрямована передусім на викорінення причин та передумов виникнення тіньової економіки.

На сьогодні органами влади України було прийнято багато законів, вжито чимало заходів щодо детінізації економіки, але бажаного, відчутного результату вони, на жаль, не дали.

Вирішення проблеми тінізації потребує узгоджених зусиль держави у багатьох сферах державної політики. Сьогодні необхідно відійти від припущення, що детінізація не потребує спеціальних зусиль та заходів та відбуватиметься по мірі розвитку ринкових відносин у країні.

Реальне скорочення тіньового сектору може відбутися лише за умови зменшення витратності та зростання ефективності легальної економіки, створення паритетних умов для функціонування різноманітних форм бізнесу. Це має підвищити конкурентоспроможність легальної економіки і зробить не вигідним приховування її результатів. Беззаперечною умовою такого перетворення має бути послаблення фіскального тиску на легальну економіку, що створить мотивацію переведення тіньових операцій на легальні засади.

Стратегічними пріоритетами детінізації економіки України на сучасному етапі є стимулювання інвестиційних процесів; вдосконалення монетарної політики; створення сприятливих умов для розвитку підприємництва; значне зниження і вирівнювання податкового навантаження, спрощення податкової системи, посилення податкового контролю за рівнем витрат виробництва, виконання й адміністрування податкового законодавства; створення ефективної системи управління державним сектором економіки; посилення державного контролю за використанням бюджетних коштів, кредитних ресурсів та іноземних інвестицій; протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом тощо.

Реалізація зазначених вище та інших заходів щодо подальшої детінізації економіки не лише сприятиме формуванню повноцінного ринкового середовища, легалізації капіталу, процесу демократизації економіки і суспільства в цілому, а й забезпеченню відродження та ефективного розвитку вітчизняного підприємництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ванькович Ю.М. Визначення сутності тіньової економіки / Ю.М. Ванькович: [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Menegment/2013_657/68.pdf
2. Ванькович Ю.М. Класифікація тіньової економічної діяльності / Ю.М. Ванькович // Науковий вісник НЛТУ України. - 2010. – № 20.5 – 197 с.
3. Горобінська І.В. Тіньова економіка - як результат ухилення від сплати податків / І.В. Горобінська, О.І.Шептунова // Збірник наукових праць НТУ. - 2013. – №3. – 411 с.
4. Держава та тіньова економіка / Зінов'єв Ф.В. // Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво.- 2014.- № 4 – 198 с.
5. Засянська О.В. Теоретичні основи боротьби з тіньовою економікою / О.В. Засянська // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 5. – 342 с.
6. Кондрат І.Ю. Тіньова економіка: сутність та сучасний стан в Україні / І.Ю. Кондрат, Т.П. Миндюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – №. 20.2. – 191 с.
7. Кравченко О.А. Тіньова економіка України: проблеми і шляхи подолання / О.А. Кравченко, О.М. Головченко // Труды Одесского политехнического университета. – 2010. – № 1(21). – 243 с.
8. Нагребельний В. П. Тіньова економіка / В. П. Нагребельний, В.М. Попович // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К., 2009.- Т.6.- 276 с.
9. Організаційно-економічний механізм виявлення та попередження тіньової діяльності: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. / Квасов С. А.; Н.-д. екон. ін-т М-ва економіки та з питань європ. інтегр. України.– К., 2013. –19 с.
10. Оцінка тіньового сектора економіки України /Корнус В.Г. // Зб. наук. пр. Донец. держ. ун-ту упр. Сер.: "Економіка".- 2013.- Т. 5, вип. 34: "Економіка та маркетинг підприємства і території". – 366 с.
11. Попович В.М. Теорія детінізації економіки / В.М. Попович. – Ірпінь, 2011.– 275 с.

12. Приймак О.В. Соціально-економічні причини виникнення тіньової економіки в Україні (Електронний ресурс) / О.В. Приймак // Національна бібліотека України ім. В. Вернадського: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/2013_42/file/Primak.pdf
13. Прутська О. О. Заходи державної протидії тіньовій економічній діяльності в Україні / О. О. Прутська, І. Б.Юрчик // Національна бібліотека ім. В. Вернадського: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Aprer/2013_5_1/55.pdf
14. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / За ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД. - 2010. – 576 с.
15. Турчинов О.В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О.В. Турчинов. – К.: «АртЕК», 2008. – 327 с.
16. Турчинов О. В. Тіньова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки. – К., 2013.
17. Фейг Е. До питання про сутність тіньової економіки. – К., 2012. – 276 с.
18. Фукс А.Е. Тінізація економіки, проблеми її детінізації та легалізації в Україні. Наук.зб. Вчені записки. Вип. 13, Київ, КНЕУ, 2011.
19. Харко Д. Правова природа тіньової економіки : поняття, причини та напрями детінізації / Д. Харко // Вісник Львівського університету. - 2011. - №52. – 357 с.
20. Шнайдер Ф. Тіньова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки. – К., 2011. – 465 с.
21. Шарікова О.В. Економічні наслідки тінізації економічної системи // Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 1. – 298 с.
22. Шелудько Н.М. Проблема тіньової економіки в Україні / Н.М. Шелудько // Фінанси України. – 2014. - №9. – 342 с.